

УДК (477)340.12“18”

С.Д. СВОРАК, докт. іст. наук, проф., Харківський національний університет внутрішніх справ

НАРОДОВЛАДДЯ ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У НАУКОВИХ ПОГЛЯДАХ ВІТЧИЗНЯНИХ ДОСЛІДНИКІВ ХІХ СТ.

Ключові слова: народовладдя, Галицько-Волинська держава, трансформація народовладних інститутів, державно-правові погляди

Аналіз державного політичного устрою Галицько-Волинської держави логічно укладається в генетичний підхід дослідження народовладної традиції української нації. Тому, головною метою розвідки є поглиблене вивчення наукових поглядів вітчизняних дослідників народовладдя на проблему генези української національної державності і права яка реально є базовою при формуванні концепції сучасного державотворення.

Виходячи з мети та проблеми що вивчається в публікації впливає і завдання – проаналізувати як народовладна традиція трансформувалася у національній державності після розпаду Київської Русі на князівства та колонізації імперськими державами українських земель. Київська Русь з її державницькою традицією поступово трансформувалась у Галицько-Волинське князівство яке вітчизняними істориками ХІХ ст. сприймалося цілісним спадкоємцем Києворуської держави і права. У Галицько-Волинській державі, як засвідчує історична практика і наукова думка українських дослідників ХІХ ст. так і не прижилася західноєвропейська традиція формування держави з монархічним укладом, обмеженим владою землевласницького стану. Така методологічна і світоглядна позиція значної частини дослідників держави і права Галицько-Волинського князівства ХІХ ст. суперечила поглядам російської монархічної школи, яка «на початку ХІХ ст. на стару Київську державу дивилися як на монархію» [1, с.5].

Зазначений погляд на українську державу варто з'ясувати детальніше, адже «національна історична думка, цього періоду розвивалася в несприятливих умовах іноземного поневолення України, зазнавала тиску іноземної цензури і не завжди могла неупереджено поглянути на ту чи іншу особистість національної історії» [2, с.3]. Вперше українська патріотична інтелектуальна верства розгортає дослідження української історії та різних форм проявів державної влади і правових норм лише під впливом Європейського Просвітництва. Природно, що українські дослідники розширюючи зміст історії держави і права, відчували деяку обмеженість та упередженість тлумачень та поглядів російських вчених історії Русі і Галицько-Волинського князівства.

Коло наукових інтересів дослідників історії держави і права Росії, до складу якої наприкінці ХVІІІ ст. були включені і українські землі, було надзвичайно широким. Науковий спадок таких вчених як М. Карамзін, М. Костомаров, Р. Лашенко, А. Лотоцький, В. Сергієвич, С. Соловійов, В. Ключевський, О. Пресняков, М. Володимирський-Буданов та ін. надзвичайно широкий і потребує значної критичної рефлексії. Значний фактичний матеріал зібраний і систематизований російськими дослідниками які стояли на монархічних позиціях, однак лише, «українська історична традиція, – вважав Д. Дорошенко, – подала руку новим ідеям, які приходили до нас із Заходу, ідеям народності, ідеям політичної свободи й соціальної рівності та справедливості» [1, с.10]. Слід зауважити, що ідею народовладдя української національної держави, дослідники характеризували через призму «державницької» (М. Грушевський) та «державно-національної традиції» (В. Липинський), а поняття «народ» у дослідників української історії вперше стає одним із базових.

На відміну від московських дослідників історії держави і права, зокрема С. Соловійова який сформував думку про визначальну роль колонізаційних процесів у формуванні Російської державності, В. Ключевський акцентував увагу на економічних факторах, виділив-

ши місто як осередок концентрації капіталу, в якому окремим соціальним верствам визначаються різні права і обов'язки при спільній зацікавленості у кооперації й організації адекватних владних державних органів. Він вважав, що на першій історичній стадії формування Російської державності в Київській Русі міста були осередком «промислового класу та військово-торгівельної аристократії» [3, с.52], економічної та військової могутності всі держави, які існували до формування централізованого Московського царства, не були сконсолідовані, не мали необхідної для самоутвердження сили. Партикуляризм окремих князівств набув небезпечних форм сепаратизму «служилий клас яких (князівська дружина, міське віче і «боярська дума» – не були об'єднані в державі єдиним органом влади, у зв'язку з чим «розподілена політично, Київська Русь почала руйнуватися». Московська держава стала «народним табором», який боровся на три фронти (східний, південний і західний), а московський князь «керуючи народною обороною із своєї кремлівської ставки, діяв як головний воєвода» [3, с.521–522].

Звідси зрозуміло, що такий методологічний підхід В. Ключевського композиційно приховує мілітарний, колоніальний характер Московської держави, яка на відміну від Київської Русі має «виключну значущість для всіх народів колишньої Русі». Посилаючись на військову складову московського державотворчого процесу, В. Ключевський логічно обґрунтовує історичну потребу кріпацтва, джерелом якого став «вільний договір» між селянином, який орендував землю, і землевласником у формі держави. Правове закріплення селян на певних ділянках державної території було, згідно з висновками В. Ключевського, рівнодіючим володарюванню, селянського і державного інтересів, а «неперервність обов'язкової праці і особистої залежності по волі кріпака зміцнювали його особистість, підтримували господарську й податкову самостійність та закріплювали їх до державного історичного процесу взагалі» [3, с.299].

Ця схема співзвучна ідеї суспільного договору Ж.Ж. Руссо. Але тут потрібно зробити

одне зауваження стосовно визначення В. Ключевським ролі та місця земського собору як органу держави котрий був не стільки законодавчою радою влади з народом, скільки адміністративно-розпорядчим договором уряду зі своїми інституціями [3, с.110]. Тут власне і були приховані тенденції державного тоталітаризму, які в радянські часи набули особливо небезпечної форми в організації та функціонуванні колгоспного ладу. При цьому В. Ключевський, усвідомлюючи новизну своєї теорії, у державно-правовій конструкції Московської імперії визначав місце не стільки як владних володарів окремих земель, скільки «господарів сільських общин» [3, с.521]. Він вважав, що історична традиція общинно-народного життя відіграла домінуючу роль у зміцненні монархії при якій цар організовував оборону земель і селян, а «із поєднання влади такого воєводи з урядовими поняттями і звичками господаря-вотчинника вийшов своєрідний політичний авторитет московських государів» [3, с.522].

Така концептуальна схема генези давньоруської держави від Києва до Москви виключала Галицько-Волинську державу з історичного процесу. Впродовж усього XIX ст. дослідники історії держави і права Московії робили спробу відокремити Галицько-Волинську державу від безпосередніх зв'язків з Київською Руссю. Концепція В. Ключевського про Московську державу як спадкоємця Київської Русі стала початком рішучих кроків у фальсифікації закономірностей утворення української нації та її народоправної держави. Його погляди на сутність Московії при повному ігноруванні народовладних традицій Київської Русі, концептуально загострювали проблему українського державотворення і націогенезу, замовчували справжній масштаб її наукового вивчення. У результаті побудови такої логічної схеми народовладна культурна державницька традиція української нації була забута і вилучена з наукового обігу, а поступово, і національної самосвідомості та історичної пам'яті.

Після тривалого забуття народом своєї державно-правової демократичної культури його національно-державницька пам'ять пос-

тупово починає генерувати ідеї і погляди, які промосковські дослідники формували на догоду імперським амбіціям. Призабуті сучасною історичною наукою істинні знання про демократизм Галицько-Волинської держави позбавляють український народ поваги до самого себе, що є одним із важливих суб'єктивних чинників саморегуляції, паралельно нав'язуючи геть несумісні українській народовладній традиції авторитарні владно-правові механізми формування держави. І що найсумніше, сучасне українське суспільство з такою світоглядною установкою на сутність Галицько-Волинської держави, процесів українського державотворення в цілому ще не може стати на шлях творчої детермінації народовладних інституцій нинішньої держави.

Проте, попри наявну перевагу промосковських поглядів на сутність державно-правової культури у вітчизняній науковій думці уже стало традиційним досліджувати Галицько-Волинську державу як спадкоємицю Київської Русі, її народовладної традиції і являє собою форму адаптованої до умов, що склалися після татаро-монгольської окупації руських земель, адже саме в Галицько-Волинській державі було локалізоване традиційне народовладдя і особливе рольове значення державницької продуктивної здатності до змін.

Серед вітчизняних дослідників народовладдя Галицько-Волинської держави слід виокремити М. Костомарова, який чітко й однозначно намагався збагнути її державний устрій, тісно пов'язаний з тодішньою тенденцією обрання князя вічем стольних міст. Він писав, що, по-перше, «становище Галицької землі відносно політичної самостійності було дуже небезпечно: два сусіди кожночасно готові були накласти руки на Червону Русь, – поляки, і угорці вже давно то володіли нею, то втрачали її. Вочевидь, що для підтримки самобутності Галицька Русь мала своїм обов'язком вступати у тісніші стосунки із рештою Південної Русі, щоб взаємними силами зберегти себе»; по-друге, «життя народу піддавалося небезпеці рівнозначно з політичною самобутністю»; по-третє, «єдиновладний принцип був на той час дуже слабким. Князь

галицький був цілком і повністю князем згідно старослов'янської ідеї. Князі, які урядували Галичем, були обрані і залежали від віче» [4, с.92–93].

Тут слід відзначити, що поняття традиційної народовладної держави, яке стало основоположним у дослідженні М. Костомарова та є критерієм прогресу української держави базувалося в першу чергу на народній свободі, розвиток якої «мав продукувати підвищення одних над іншими й утворення сильного класу» [4, с.95]. Таким чином, М. Костомаров логічно доводить, що народовладдя є водночас послідовним розвитком свободи та закріплення волі народу у «Руській Правді». «Право, – стверджує М. Костомаров, – було одне – воля маси, інколи вона співчутливо приймала, що їй давалось, але все ж таки принципу іншого не було, окрім згоди на протидію маси» [4, с.102]. Отже, М. Костомаров як один із перших дослідників історії українського народу розвиває думку про народовладдя Галицько-Волинської держави яке реалізувалось через складний механізм різних проявів свободи мас.

Вивчаючи Галицько-Волинську державу після татаро-монгольського нападу, М. Костомаров зауважив, що «міста не були спалені, і взагалі руйнація, спричинена мешканцям Червоної Русі, охопила меншу масу населення, ніж в інших землях Русі, тому що тисяцький Данила, Дмитро, домовився з татарами в Києві, спонукав їх пришвидшити вихід в Угорщину» [4, с.100–101]. Незадоволена такими діями тисяцького, угорська королівська влада того часу підбурювала галицьких бояр змінити народовладний державний устрій Галицько-Волинського князівства, усунувши від влади міщан та обмежити владу князя задля розширення повноважень боярської верстви. Виходячи з геополітичного становища Галицько-Волинської держави, М. Костомаров визначав роль Угорської і Польської держав та Католицької церкви як факторів дестабілізації народовладної системи, яку сусіди воліли замінити опираючись на галицьких бояр.

М. Грушевський, вивчаючи Галицько-Волинську добу в історії української державності, звернув увагу на внутрішню боротьбу «ко-

ролівського» боярства Галичини проти міщан і князя яка привела до зміцнення народовладдя в управлінні князівством Романом, Данилом і Юрієм. Він стверджує, що боярська верства Галичини прихильна до Угорщини та її станового державного устрою та закликала угорську владу на допомогу для здійснення державного перевороту [5, с.505–507], а владний статус Романа і його наступників у Галичині був досить нестійкий у зв'язку із ворожим ставленням до них боярською партією [6, с.192].

Поняття «народовладдя», уособлювало собою певну форму державно-правового досвіду українського народу на ранніх стадіях державницького життя. На його основі формувалася власний досвід організації та функціонування інститутів влади, виникали нові можливості для саморозвитку і вдосконалення демократії. Отже, інститут народовладдя Київської Русі трансформований у Галицько-Волинській державі, був не просто безпосереднім його продовженням, а став виявом нового, суперечливого досвіду, сформовано по під впливом монголо-татарської навали та внутрішніх конфліктів між боярами Галичини, з одного боку, та міщанами і князем – з іншого. В. Пашуто вважає, що Данило остаточно розгромив боярську партію, яка зрадила народовладній традиції і воліла за підтримки угрів заволодіти інститутами влади, які перебували в руках міщан і князя [7, с.224]. За часів князювання Данила у спішному порядку було збудовано цілу низку нових міст, мешканці яких (ремісники, купці, інші соціальні верстви) у союзі з селянами, на яких бояри поклали низку повинностей стали опорою для утвердження влади князя [7, с.225–226].

Спільним у поглядах дослідників народовладдя у Галицько-Волинській державі є думка, про те, що будівництво міст раз-у-раз продукувало якісно нову розстановку політичних сил у Галичині й Волині. По-перше, міста були оплотом народовладдя. По-друге, міщани були економічно зацікавлені в тому, щоб селяни були вільні й мали можливість обмінювати свою продукцію на товари ремісничого виробництва. П. Курінний акцентує увагу на тому, що Данило збудував у Галичині і на Волині

70 міст, в яких розгорталася промисли, ремесла, будувалися пишні будівлі, храми [8, с.49]. У цьому контексті Г. Вернадський обґрунтував тезу про істотну відмінність державного устрою руських земель від тодішніх західно-європейських країн. Визначаючи цю відмінність вчений підкреслював, що «політичний вплив руського і західного правителя істотно відрізнялися. І князь на Русі, і король на Заході зобов'язані були ділити владу з могутньою аристократією, але в Київській Русі існував і третій важливий політичний компонент, якого не було на Заході, – місто» [9, с.16].

Саме в цьому й криється феномен народовладдя в історії держави і права української нації в княжу добу. Відтак дослідник державного устрою Руських земель княжої доби не має права нехтувати фактором розвитку міст як значної самоорганізації соціальної сили. Тож визначальною умовою державотворення українського народу в княжу добу були не стільки особливості геополітичного середовища, але й спосіб «добровільного спільного творення» що підтверджує ідею Дж. Локка про те, що географічні та етнополітичні умови мають важливе значення при формуванні державного устрою: «Політичні суспільства всі почалися із добровільної спільноти і взаємної домовленості людей, що діяли вільно при виборі своїх правителів і форм врядування» [10, с.183]. В умовах середньовічної Русі поряд з цими особливостями руських земель які значно вплинули на формування суспільних інститутів державної влади та політичну форму її існування важливим фактором стали міста.

М. Володимирський-Буданов, М. Грушевський, Г. Вернадський та інші дослідники історії держави і права русів княжої доби розглядаючи характер державотворчого процесу нації починаючи від антсько-полянського союзу до кінця Литовсько-Руської доби, опираючись на концепт народовладдя у формі віче довели, що віче стольних міст і земельностей є ланкою, що єднає три стадії українського державотворення княжої доби.

Руські міста впродовж усієї княжої доби були тим привілейованим політичним, економічним і культурним центром, у якому

сформувалася і розвивалася народовладна традиція державного устрою. Тому не є випадковим, що «Данило виявив себе видатним адміністратором. Тільки наставали мирні часи – він будував нові міста, села, заснував Данилів, Львів, Холм, що його зробив своєю столицею» [6, с.203]. Отже, цивілізаційні тенденції державної самоорганізації та владно-урядові здібності спільнот різних форм господарювання і географічного розташування по-справжньому відрізняються. Кожна нація має своє власне надбання в державній самоорганізації і формуванні права і правовідносин та свій власний національний ідеал. Але історично диференційована татаро-монгольською окупацією Галицько-Волинська держава була генетично споріднена з Київською Руссю і Литовсько-Руським князівством. В її межах на древніх історичних устоях формувався вищий тип державного устрою українського національного народовладдя що спричинив наступну фазу цивілізаційного поступу з подальшим виробленням механізмів подолання внутрішніх політичних кризових явищ, зокрема боярської партії, яка прагнула знищити інститути народовладдя за допомогою сусідніх ворожих держав із становим устроєм.

Характерним для науковців, які досліджували історію української держави і права в XIX ст., було те, що вони на той час дивилися з більшою чи меншою акцентуацією етнографічної складової українського народу. Найбільш плідним періодом був той, в межах якого сформувалася плеяда українських дослідників, а саме: М. Костомаров, М. Максимович, П. Куліш, В. Антонович, М. Драгоманов, М. Багалій та ін. Вони започаткували наукове дослідження української історії й утвердили думку, яка не була для Великоросійської імперії конструктивною тому, що ідейно вона формувала концепт народовладдя в державній і правовій культурі. За тривалий період перебування більшої частини України в складі Російської монархії, пізніше в СРСР була сконструйована історія малоросів, в якій українська мова, культура, в тому числі й державно-правова, мислилися як органічна складова Великоросійської імперської держави.

Загальним ідейно-світоглядним стрижнем досліджень української історії княжих часів вищезначених науковців було те, що народовладдя, демократизм і свободи – це конкретна цілісність, що екзистенційно вписується в мову, обряди, традиції, звичаї українців і у своїй загальній структурі логічно розвинула народовладну державність. Методи історичного дослідження етнографічних характеристик української нації, безперечно, були пізніше застосовані до вивчення держави і права. Домінуючим чинником у цій концепції історичного дослідження був народ. Отже, загальний хід історичних подій в Галицько-Волинську добу є таким, що від волі народу залежить державний устрій і порядок.

В кінці XIX – на початку XX століть провідні дослідження народовладної традиції Галицько-Волинської держави здійснив М. Володимирський-Буданов, і перша його оприлюднена в 1905 р. в Києві праця була спеціально присвячена історії права. Мається на увазі «Хрестоматія з історії руського права» і «Огляд історії руського права» (7-е вид., Петроград і Київ, 1915 р.). Він, зокрема, стверджував, що «історія руського права має включати в собі історію тих земель, які не входили і не входять до складу Російської держави (такою є одна з найважливіших давньоруських земель – Галичина)» [11, с.18]. У межах цієї доби наголошує автор «початок державності і приватності з'єднані, не розділені, рівнозначні.., державна влада князя набувається обранням народу» [11, с.19]. Водночас, М. Володимирський-Буданов поглибив історію держави і права руських земель княжої доби акцентувавши на конкретних реаліях самого державного устрою.

На початку свого нарису автор визначає саме поняття давньоруської держави і формулює термінологією, яка його характеризує. «Форма суспільства впродовж всієї першої доби – підкреслює М. Володимирський-Буданов – є форма вища серед усіх існуючих, – земля як союз волостей і пригородів під владою старшого міста» [11, с.23]. У такій організації суспільства автор вбачає ті засади народовладдя, які розвинулися на основі осілого землеробства, що водночас уможливила та стимулювала розви-

ток ремісництва в містах, їхню самостійність в організації обміну товарною продукцією. Отже, концепція земської держави вибудувана вченим базується на характерному для тієї доби інтенсивному розвитку як внутрішньої так і зовнішньої торгівлі.

Принципово новий погляд М. Володимирського-Буданова на народовладдя Русі став важливим кроком на шляху критики концептуальної схеми феодалізму княжої доби української держави, яка уже була установленим загальним поглядом і за своїм характером відповідала концепції державного устрою Московської держави. Заперечуючи марксистську схему суспільного розвитку він наголошує, що «давня держава є держава вічева..., переважаючим елементом держави такого типу слугує територія: держава є союз громад; старша громада урядує іншими громадами; сама громада складається із союзу сусідів» [11, с.26].

Порівняльний аналіз державно-правового устрою Галицько-Волинської держави та Московського князівства дозволив М. Володимирському-Буданову чітко формулювати відмінності між ними: перша держава – «земська» з вічевим інститутом влади і обраним князем, друга є «союзом станів (феодалне суспільство)» [11, с.26]. Водночас, він наголошує, що «боярство Давньої Русі не мало ні станової корпоративності, ні станових привілеїв. Утворенню корпоративності заважав земський характер давньоруської держави» [11, с.37]. Тож М. Володимирський-Буданов спромігся розрізнити монархізм уже на початку ХХ ст. становий характер Московської монархії та народовладний тип української держави княжої доби. Характеризуючи народовладдя підкреслює, що «для вирішення справ сходяться в стольне місто кращі люди всієї землі й обмірковують земські питання у присутності громади цього міста (зібрання всіх дорослих мешканців землі, вочевидь, неможливе)» [11, с.53].

За цим визначенням марною справою буде ставити питання про феодальний соціально-економічний устрій української держави ІХ–ХІІІ століть чи іменувати князя монархом,

королем, імператором, єдиновладцем. Отже, Галицько-Волинська держава стала виявом трансцендентального поняття народовладдя, універсальної і необхідної для того часу форми державного самоврядування коли «участь пригорожан у зібранні віче старшого міста можлива: будь-яка вільна людина, де б вона не мешкала, може (має право) бути членом віче старшого міста» [11, с.54]. Відтак, маємо всі підстави стверджувати, що Галицько-Волинська держава зберегла і розвинула народовладну традицію української держави, тоді як твердження про королівський титул Романа і Данила слід розглядати символічно. Це означає, що князі Роман і Данило користувалися повагою у монархів західноєвропейських країн і очільників у римо-католицької церкви, які вбачали в цих державних постатях монархів у класичному розумінні. Але при цьому треба пам'ятати, що ідея монархії як довершеної цілісності Московської держави була домінуючою в тодішній науковій думці лише стосовно Московської держави. Л. Черепнін виділяє дві тенденції формування Московської монархії: перша – це «формування Російської централізованої держави в роки правління Івана Калити (1325–1340)»; друга – «торжество Москви як твердині централізації і феодалізму» [12, с.596].

Близькість зв'язку між інститутом короля і князя в Галицько-Волинській державі була способом утвердження державності. Проте прихильники ідеї монархізму української держави княжої доби абсолютизують коронацію Романа і Данила папським Римом. В. Татищев писав, що згідно свідчень польського хроніста Стричовського, «Роман від папи королівський титул отримав, обіцявши у вірі погодитися, а отримавши, біскупа крилатого вигнав» [13, с.464]. Засадою такої поведінки папського престолу було досягнення згоди Романа прийняти католицьку віру. Наполегливість римської церкви у розповсюдженні своєї віри на руські землі була і в часи князювання Данила. Але і Роман, і Данило, ґрунтуючись на своїй первинній народовладній традиції та вірності православної церкві, відкидають інституціональний засіб папсько-

го престолу коронувати їх, зараховуючи себе до світу, який іменувався Галицька Русь.

Отже, стислий огляд державно-правової культури народовладдя Галицько-Волинської землі свідчить про досить сильну традицію народовладдя українського народу в Галицько-Волинську добу, його киеворуську самоідентифікацію як суб'єктивного критерію відродження національної демократичної держави. Все це виводить дослідників XIX ст. безпосередньо на українську ідеологію народовладдя і закріплення в історичній пам'яті тенденції рефлексивного переживання протяжної з Київської Русі демократії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорошенко Д. І. Нарис історії України / Д. І. Дорошенко. – Львів : Світ, 1991. – 576 с.
2. Історичні постаті України : Історичні нариси / упоряд. О. В. Болдирев. – Одеса : Мак, – 384 с.
3. Ключевский В. О. Боярская Дума Древней Руси / В. О. Ключевский. – 5-е изд. – Петроград : Лит.-изд. отд. Нар. комиссариата по просвещению, 1919. – 543 с.
4. Костомаров Н. И. Исторические произведения / Н. И. Костомаров. – К. : Изд-во КГУ, 1989. – 736 с.
5. Грушевський М. С. Історія України-Руси : в 11 т. Т. 3., 12 кн. / М. С. Грушевський; ред-

кол. П. С. Сахань (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1993. – 592 с.

6. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України : у 2 т. Т. 1 / Н. Д. Полонська-Василенко. – К. : Либідь, 1995. – 672 с.
7. Пашуто В. Т. Галицко-Волинское княжество времен Даниила Романовича / В. Т. Пашуто // Ученые записки ЛГУ. – 1939. – № 67. – С. 25–82.
8. Курінний П. Археологічне минуле княжого Львова / П. Курінний // Визвольний шлях. – Лондон, 1954. – Кн. 5.
9. Вернадський Г. В. Киевская Русь / Г. В. Вернадский. – Тверь : ЛЕАН ; М. : АГ-РАФ, 2001. – 448 с.
10. Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк // Сочинения : в 3 т. Т. 3. – М. : Мысль, 1988. – С. 137–405.
11. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – 4-е изд. – СПб. ; К. : Изд. Н. Я. Оглоблина, 1905. – 694 с.
12. Черепнин Л. В. Образование Русского централизованного государства в XIV–XV веках. Очерки социально-экономической и политической истории / Л. В. Черепнин. – М. : Изд-во соц.-эконом. лит., 1960. – 711 с.
13. Татищев В. Н. История российская : в 7 т. Т. 4 / В. Н. Татищев. – М.-Л. : Наука, 1964. – 555 с.

Сворак С. Д. Народовладдя Галицько-Волинської держави у наукових поглядах вітчизняних дослідників XIX ст. / С. Д. Сворак // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 792–798 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://arhive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12ccdvd.pdf>

Проаналізовано трансформацію народовладних інститутів у Галицько-Волинській державі через призму державно-правових поглядів дослідників XIX століття.

***

Сворак С. Д. Народная власть Галицко-Волинского государства в научных взглядах отечественных исследователей XIX в.

Проанализирована трансформация народовластных институтов в Галицко-Волинском государстве сквозь призму государственно-правовых взглядов исследователей XIX в.

***

Svorak S.D. People's Power of the Galitsko-Volynsk State in Scientific Views of Domestic Explorers XIX Century

Transformation of institutions of democracy in the Galicia-Volyn Country through the prism of public and legal views of researchers of the XIX century is analyzed.